

DISSERTATIONES

A SOMOSKŐI BAZALT ÜGYE

A II. számú genfi jegyzőkönyv a nemzetközi jogi szolgalmak fényében

HOLLÓSI Gábor

tudományos főmunkatárs (VERITAS Történetkutató Intézet)

„Benti feljegyzés a jelenleg Csehszlovákiához tartozó macskalyuki bánya 79 ha. területének visszacsatolását javasolja. A kérdés felvetését helytelennek tartom és kérek engedélyt az ügyiratnak intézkedés nélkül történő irattárba helyezésére.”

„Kissel közölni, hogy [a] kérdés felvetése politikailag nem kívánatos”¹ (Feljegyzések a Külügyminisztériumban, 1949.)

1. Trianoni előzmények

A *macskakő* a legelterjedtebb szabadtéri burkolókö volt egészen az 1960-as évekig, az aszfalt csak ekkortól kezdte kiszorítani. A „macskalyuki követ” nemcsak a nagy szilárdsága miatt szerették használni, hanem azért is, mert a kövekből tetszetős mintázatot lehetett kirakni, illetve, mert a kövek lerakhatók voltak többször is, hiszen azokat nem kellett egymáshoz rögzíteni. Esős időben azonban az ilyen út felülete csúszóssá vált, a polgári forradalmak idején pedig a városokban a felszedett utakból épült barikád.

Magyarországon bazalt bőven volt valaha, és a lelőhelyek elsőrendű utépítő anyagot szolgáltatottak. E kockakövek eljutottak Bécs és a Monarchia más városainak utcáira. A történelmi Magyarország két *nagy* bazaltterülettel rendelkezett, az egyik a Ba-

¹ *A somoskői bazaltbánya macskalyuki részlegének ügye.* Az idézett, 1949. december 17-én és 20-án kelt feljegyzések az előadói ív belső oldalán olvashatóak, melyben ügyiratra tették Kiss Roland rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, az Állami Határügyi Bizottság elnökének a volt Somoskői Bazaltbánya Rt. macskalyuki bányarészlegének ügyében 1949. november 23-án kelt feljegyzését a Külügyminisztériumban. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-k (Csehszlovákia 'adminisztratív ügyiratok' 1945-1964), 29/h. tétel, 13931/1949/Politikai Ügyosztály, 69. doboz.

laton melletti bazalt-hegyek, a másik pedig az északi, *nógrád-gömöri bazaltterület*. Minthogy az utóbbi volt hazánk legnagyobb bazaltkő-anyaggal rendelkező vidéke, a trianoni határok² okozta legnagyobb veszteség a bazaltbányászat szempontjából a nógrád-gömöri bazaltterület *négyötöd részének elvesztése*. A határmegvonás a Fülek-Ajnácskői bazaltbánya-centrumot teljesen, míg a Somoskő-Salgótarján centrum északi felét szakította el, így az egész észak-magyarországi bazaltterületből csupán a Somoskőtől délre, Salgótarján környékén emelkedő néhány kisebb bazaltkúp, ezenkívül a Medves-hegy déli fele maradt meg. Az elcsatolt területre *ötvenkét* kisebb-nagyobb *bazaltbánya* és tíz bazalttufa-bánya esett, a legnagyobb bányák már gépi erőre voltak berendezkedve.

A déli bazaltbánya-centrumban a *Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság*ot érte a legnagyobb veszteség, mivel *elvesztette* az összes, nagykiterjedésű „*Macskalyuki*” *bányatelepét*, a vállalatnak csupán egyetlen bányája, a „Magyar-bánya” maradt az ország területén. Ez a bánya pontosan a trianoni vonalon nyílt, de hatalmas hányóterülete³ már csehszlovák részen volt. A határ ugyanis egy kis vízmosás vonalában lett meghúzva, azt követően, hogy a *Népszövetség* 1923. április 23-i döntésével Somoskő és Somoskőújfalú falvakat Magyarországnak *visszaadta*, minthogy ott húzódott dr. Krepuska Géza gégegyógyász birtoka.⁴ Ezzel az üzem egységét a trianoni határ kettévágta oly módon, hogy csehszlovák területre került százötvenegy kataszteri hold bányaterület, negyvenhét lakóház és üzemi épület, valamint körülbelül nyolcszáz méternyi iparvasút és bányai iparvasút-hálózat, továbbá *négy* megnyitott, nagyjából másfél kilométer frontosszal bíró bazaltbánya. A Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság az egész nógrád-gömöri bazaltterület legrégibb és egyik legnagyobb bazaltbánya üzeme volt, mely egymaga állandóan négyszáz-hatszáz munkással dolgozott.⁵

² Ld. ehhez: ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, Osiris, 2007.

³ A bazalt minősége nem mindenhol egyenletes, így a rosszabb minőségű felsőbb rétegek áthányásához biztosítani kell a megfelelő teret, ez az ún. hányóterület.

⁴ A *legenda* egyik változata úgy tartja, hogy az ügy elintézésében meghatározó szerepe volt egy *francia* antanttiszt közbenjárásának, akin dr. Krepuska Géza (1861–1949) életmentő műtétet hajtott végre korábban. Egy *másik* változata a történetnek, hogy 1921-ben a gégegyógyász az antant bizottság egyik tagját klinikáján sikerrel kezelte. A gyógyulás után a professzor levitte birtokára a volt beteget, és megmutatta neki, hogy azon a környéken senki sem érti a szlovák nyelvet. A látottak, meg a hála meggyőzték az *angol* tisztet, és közbenjárására megkezdődtek a tárgyalások a visszacsatolás érdekében Liphay B. Jenő, valamint Auer Pál jogi szakértő bevonásával. Forrás: <http://www.hangyamate.hu/Almenuk/Foldrajz/macskakolyuk-banya.htm> Letöltve: 2013. szeptember 9. A PPKÉ Jog- és Államtudományi Karának épületéhez igen közel, a Reviczky utca 4/b. szám alatt található dr. Krepuska Géza volt lakásán és rendelőjén az emléktábla. Ld. még: DÉKÁNY Zoltán (szerk.): *Szemelvények a magyar fül-orr-gégészet történetéből*. Budapest, HIETE Fül-Orr-Gégeklinika Békésy György Alapítványa, 2000.

⁵ *Dr. Jugovics Lajos főiskolai rendes tanár, egyetemi magántanárnak a Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság megbízásából írt bányageológiai szakvéleménye*. Budapest, 1945. december 12. MNL OL XIX-J-1-k, 50183/1945. sz. ügyiratban elhelyezve, 65. doboz. A vélemény kéri a Krepuska-birtok földosztás alóli mentesítését is, mert a Részvénytársaságnak a Krepuska családdal kötött szerződése szerint a vállalat a Krepuska-birtok bazalttal borított részein bárhol jogosult volt a bazaltot kitermelni.

A bányák kőanyaga oly nagyjelentőségű volt Magyarország számára, hogy a trianoni békeszerződés⁶ aláírását követően tárgyalásokat folytatott Csehszlovákiával, azaz a céllal, hogy a Somoskő falutól északra fekvő lelőhelyek kőanyagát továbbra is biztosítsa magának. A magyar törekvés sikere, hogy a Népszövetségi Tanács 1923. április 23-án elfogadott álláspontja folyományaképpen megalkotta az úgynevezett *II. számú genfi jegyzőkönyvet*, amely 1924. február 20-án került aláírásra és lépett érvénybe.⁷ 1938 novemberéig az üzem e jegyzőkönyv szerint működött, ekkor a Felvidék déli részének visszacsatolása folytán a csehszlovák üzemrész magyar területre került, így a megosztottság megszűnt.⁸ A bazaltvidék geológiai felkutatását dr. Jugovics Lajos, a József Műegyetem Gazdaság-geológiai Intézetének tanára megkezdte, és habár az ezzel kapcsolatos munkáját be is fejezte,⁹ az 1938. évi határokat visszaállították 1945-ben, így ekkortól a Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság üzemét a határvonal ismét kettémetszette. A tanulmány a *II. számú genfi jegyzőkönyvet* a *nemzetközi szolgalmak jogintézményére* tekintettel mutatja be, illetve görcső alá veszi a jegyzőkönyvvel kapcsolatban 1945 után kialakult *furcsa* jogi helyzetet.

2. Beilleszthető-e a *II. számú genfi jegyzőkönyv* a nemzetközi jogi szolgalmak körébe?

A jegyzőkönyv fő rendelkezései szerint, a csehszlovák hatóságok a bánya tulajdonosa részére a meglévő bányától¹⁰ *déli* irányban fekvő új termelési helyek megnyitását *engedélyezik*, és tekintettel arra, hogy ez a bazalt Magyarországra kerül, azt Csehszlovákia *nem fogja* semmiféle illetménnyel és kiszállítási adóval terhelni.¹¹ A tényállás hasonló egy 1815. évi esethez, amikor Hollandia Poroszországnak engedett át egy bizonyos területet, melynek következtében a határvonal egy holland szénbányát

⁶ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Észak-amerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nicaraguaúval, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

⁷ *II. számú jegyzőkönyv a Somoskőtől északra fekvő bazaltbánya ügyében.* A 'genfi' jegyzőkönyvet valójában Prágában adták ki, de mivel a Népszövetség Genfben működött, 'genfi' a jegyzőkönyv. Az 1945 utáni iratanyagban a jegyzőkönyv másolatban fordul elő a Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság egyik beadványához mellékletként csatolva, a jegyzőkönyv eredeti iktatószáma 287/1924. volt a Magyar Királyi Külügyminisztériumban. A megállapodást a Magyar Királyság részéről Walter Emil magyar királyi külügyminisztériumi tanácsos, a Csehszlovák Köztársaság részéről pedig Vavrecka Hugó rendkívüli és meghatalmazott miniszter írta alá.

⁸ Lásd ehhez: SALLAI Gergely: Az első bécsi döntés historiográfiája. *Limes*, XX, 2007/2. 141–155.

⁹ JUGOVICS Lajos: *Somoskő–Fülek–Ajnácskő között települő bazaltelőfordulások.* Különlenyomat a M. Kir. Földtani Intézet 1939–40. évi jelentéséből. Budapest, 1944.

¹⁰ A jegyzőkönyv – és az egykorú iratok többsége is – a bányákra *egyes számban* hivatkozik, mivel a jegyzőkönyv már az elején rögzíti, hogy „A Somoskő falutól északra fekvő kőbánya alatt, amelyet a következőkben »bányának« fogunk nevezni, azon *helyek* értendők, ahol most a bazaltot bányásszák”. *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 1. pont

¹¹ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 2. és 11. pontok.

metszett el. A következő évben kötött határszerződésben Poroszország megengedte, hogy Hollandia a porosz államterület alá benyúló szénbányát zavartalanul üzemeltethesse. 1914-ben a kölni Tartományi Felsőbíróság (Oberlandesgericht) úgy foglalt állást, hogy állami *szolgálat* jött létre a szerződés alapján. A szakirodalom azonban *máshogy* ítéli meg ezeket az eseteket, Nagy Károly is hangsúlyozza, hogy ilyenkor az állam nem felségjogi engedményeket tesz, csupán gazdasági jogokat biztosít idegen állampolgárok részére. Ezek az esetek tehát csak annyiban *hasonlítanak* a szolgalmakra, hogy a jogosult az idegen államterületet díjmentesen használhatja.¹² Sokatmondó az is, hogy Váli Ferenc – a nemzetközi szolgalmak legnagyobb magyar tudósa – könyvében bányákhoz kapcsolódó esetekkel nem foglalkozik.¹³ Ahhoz tehát, hogy a II. számú genfi jegyzőkönyvet nemzetközi jogi szolgálomnak tekinthessük, abban *területi szuverenitást korlátozó* rendelkezést kell keresnünk.

A jegyzőkönyv azonban – túlnyomó többségben – ‘csak’ gazdasági könnyítéseket ad, így a megállapodás – első látásra – alig haladja meg a kereteit egy *koncessziós jog*nak. Így például a vállalat nemcsak a bazalt szállítási forgalmából eredő *adó* alól volt mentes, hanem a termelés megkönnyítése céljából Magyarországról küldött anyagok *behozatala* után fizetendő adók alól is felmentést nyert.¹⁴ *Felmentést* kapott a tulajdonos a *behozatali engedély* és a *vámkezesség* alól olyan gépek tekintetében is, melyeket Magyarországról a rossz állapotban lévő gépek helyett kívánt behozni, továbbá autók, kocsik és „nehéz állatok” tekintetében is, amennyiben a csehszlovák hatóságok igazolták, hogy azok behozatalát a bányakincs kitermelése szükségessé teszi.¹⁵ Azok a magyar „alattvalók”¹⁶, akik a szomszéd falvakban, a határmenti zónában laktak és a bányában voltak alkalmazva, a *határátlépésre* és a csehszlovák területen való *tartózkodásra engedélyt* kaptak, fizetésüket pedig *magyar* pénzben adhatta ki a vállalat tulajdonosa.¹⁷ Saját nemzeti vállalataival *azonos* elbírálásban kellett részesítenie a bányavállalatot Csehszlovákiának, azt nem vethette alá *más* szabályzatoknak, terheknek, illetményeknek, vagy közvetlen és közvetett adóknak.¹⁸ Első látásra szinte fél sem tűnik, hogy a jegyzőkönyvbe – a fent ismertetett jogosultságok között megbújva – bekerült egy gazdasági jogokon jóval *túlmutató* rendelkezés is, miszerint azok a földek, ahol a termelési hely fekszik, *nem* fognak sem az *agrár-reform*, sem pedig a *kisajátítási* törvény rendelkezései alá esni.¹⁹ Csak itt válik vilá-

¹² NAGY KÁROLY: *Nemzetközi jog*. Bp., Püski, 1999. 159.

¹³ VÁLI Ferenc: *Nemzetközi jogi szolgalmak a nemzetközi jog rendszerében*. Budapest, Angyal Szeminárium Kiadványai, 24. szám, 1933.

¹⁴ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 12. pont.

¹⁵ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 13. pont. Gépek esetében maximum *hat hónapra*, autók, kocsik és „nehéz állatok” tekintetében *egyéves* időszakra. Csak az egyéves időszakot lehetett *hosszabbítani*, az engedélyt minden évben újból kellett kérni.

¹⁶ Értsd: állampolgárok.

¹⁷ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 16. és 17. pontok. A vízumokat *hat hónapra* kellett kiállítani, a jegyzőkönyv itt a Budapesten 1922. november 22-én aláírt magyar-csehszlovák kereskedelmi egyezmény E/ függelékére hivatkozik. E hivatkozás az 1945 utáni eseményekben fontos szerepet fog játszani.

¹⁸ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 5. pont.

¹⁹ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 6. pont.

gossá az, hogy Csehszlovákia területi szuverenitását a megállapodás *korlátozta*, hiszen *saját* államterületének egy részén az agrárreform végrehajtásához és a földek kisajátításához való jogát *megvonta*, ezért tekinthető a II. számú genfi jegyzőkönyv valamely tevékenységtől tartózkodásra kötelező, úgynevezett ‘*non-faciendo*’ típusú *szolgalmnak*.²⁰ Figyeljük meg azt is, hogy a korlátozás jellege sajátosan *földjogi*, szemben a demilitarizált övezetekkel kapcsolatos esetekkel, melyeket a szakirodalom az ilyen típusú szolgálomak kapcsán rendszerint említ. A jegyzőkönyv a „*szuverenitás*” kifejezést természetesen kerüli, a csehszlovák fél azonban helyesen érzékelte, hogy a megállapodás az állami szuverenitását *érinti*, épp ezért rögzítették le a jegyzőkönyvben azt is, hogy a csehszlovák kormány a könnyítéseket *visszavonhatja*, amennyiben a bánya területén a Csehszlovák Köztársaság biztonságát *veszélyeztető* tevékenységet fejtenének ki.²¹ Itt térünk át azokra a *kötelezettségekre*, amelyeket a magyar tulajdonosnak a jogai érvényesítéséhez kellett teljesíteni.

A terület, az üzem, a bazaltbánya és az ott alkalmazott személyek a *csehszlovák* jogszabályoknak voltak alávetve, e jogszabályok közül a munkásság kötelező biztosítására vonatkozó *egészségügyi törvények* külön is ki lettek emelve.²² A szállítási eszközöket úgy kellett megszerkeszteni, hogy a vámellenőrzést a határon *könnyen* le lehessen bonyolítani, a kocsik és a személyek közlekedésére pedig *kizárólag* a kőbánya és Magyarország között már létező, Somoskő községig vezető utat lehetett használni.²³ A bazalt kivitele meg volt engedve minden nap, kivéve *vasárnap*.²⁴ E rendelkezés azért érdekes, mert voltaképpen egy bibliahelyet iktattak nemzetközi szerződésbe a felek.²⁵ A bánya tulajdonosának a szomszéd falvak lakóit *nemzetiségre való tekintet nélkül* kellett alkalmaznia, a bányauzem *vezetőjének* viszont csehszlovák területen kellett lakknia.²⁶ A magyar hatóságokat kötelezték arra, hogy az esetleg felmerülő illegális határátlépések megakadályozásában és üldözésében segítséget nyújtsanak.²⁷

²⁰ Az, hogy a magyar tulajdonos a bányakincset kitermelhette, a csehszlovák állam szuverenitását önmagában véve nem érintette, ezért – nézetünk szerint – csehszlovák részről *tűrési kötelezettség* nem állapítható meg, ami a szolgalm ‘in patiendo’ jellegűvé minősítésének a feltétele lenne. A nemzetközi jogi szolgálomak osztályozásával itt nem foglalkozunk, azok csoportosítási módjait korábbi tanulmányunkban már bemutattuk. HOLLÓSI Gábor: A Budapest–Bécs között csehszlovák területre eső szakasza. Egy 1947-es egyezmény és a nemzetközi jogi szolgalm kapcsolata. *Iustum Aequum Salutare*, IX, 2013/1. 83–96. Online: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/2013isz/06.pdf>

²¹ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 20. pont.

²² *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 4. pont. Az említett holland–porosz esetnek azért is *erősebb* a szolgálmi jellege, mert ott a bánya belseje büntetőjogi, adójogi és szociális jogi szempontból úgy minősült, mintha Hollandia része lenne.

²³ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 8. és 9. pont.

²⁴ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 14. pont.

²⁵ „Emlékezzél meg a nyugalom napjáról, és szenteld meg azt! Hat napon át dolgozz, és végezd mindenféle munkádat! De a hetedik nap a te Istenednek, az Úrnak nyugalomnapja. Semmiféle munkát ne végezz azon, sete, se fiad, se leányod, se szolgád, se szolgálód, se állatod, se a kapuidon belül tartózkodó jövevény. Mert hat nap alatt alkotta meg az Úr az eget, a földet, a tengert és mindent, ami azokban van, a hetedik napon pedig megpihent. Azért megáldotta és megszentelte az Úr a nyugalom napját.” (2Móz 20,8–11.)

²⁶ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 15. és 19. pont.

²⁷ *II. számú genfi jegyzőkönyv*, 18. pont.

A felek a megállapodást *huszonöt* évre kötötték meg, de ezen időtartam meghosszabbítására, illetve a rendelkezések módosítására biztosították a lehetőséget.²⁸ 1938 novemberében azonban az *első bécsi döntéssel* ismét Magyarországhoz került a Felvidék déli része, majd kitört a háború, mely események következtében a II. számú genfi jegyzőkönyv kalandos utat járt be az 1940-es évek második felében.

3. A II. számú genfi jegyzőkönyv a háború utáni években

Miután az 1938. január elsején fennálló határokat visszaállították, a csehszlovák *helyi* hatóságok a macskalyuki részleg működése elé nem gördítettek akadályt, így az ottani üzemszabályok a csehszlovák hatóságok szóbeli és ideiglenes engedélye alapján a II. számú genfi jegyzőkönyv *szabályai szerint* működött tovább.²⁹ A részvénytársaság 1945 júliusában kelt legelső kérelme nyomán³⁰ az Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány felkereste a Szövetséges Ellenőrző Bizottság *csehszlovák* tagozatát, és kérte a szóbeli engedély írásbeli rögzítését, illetve, hogy a békekötésig a bányák működését a jegyzőkönyv szerint továbbra is biztosítsák.³¹ A Szövetséges Ellenőrző Bizottság decemberi jegyzéke a macskalyuki bányákban kitermelt kőanyag Magyarországra való behozatalát *1946. június 24-ig* engedélyezte, ettől az időponttól kezdve azonban az üzemelés folytatását és a kőszállításokat engedélyhez kötötte, minthogy a II. számú genfi jegyzőkönyv reaktiválását *nem tartotta lehetségesnek*.³²

A macskalyuki bányák különleges helyzetét azonban elismerte a csehszlovák fél is, hiszen az 1946. július 1-jén, a losonci Náródný Výbor (Nemzeti Tanács) által kiküldött bizottság jegyzőkönyvben mondta ki, hogy e részleg életképességét csak a meglévő magyar iparvasút használata *mellett* lehet elképzelni, és arra az álláspontra helyezkedett, hogy e bányák kőtermékeit továbbra is Magyarországra kell szállítani, és ott kell eladni. Következésképpen a csehszlovák területen lévő üzemszabályok államo-

²⁸ II. számú genfi jegyzőkönyv, 21. pont.

²⁹ A területátadás, a határkiigazítás, a területcsere, az új államközi szerződés és a nemzeti vállalatok közötti szerződéskötés lehetőségeivel itt nem foglalkozunk, ezeket az utakat korábbi tanulmányunkban már bemutattuk: HOLLÓSI GÁBOR: A Macskalyuki bányák esete. A II. számú genfi jegyzőkönyv sorsa. *Trianoni Szemle*, IV, 2012/208 (január-december). 90–102.

³⁰ A Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság összesen *tíz* beadványban kérte, hogy a Külügyminisztérium tegye meg Csehszlovákia felé a szükséges lépéseket a működése biztosítása érdekében: 50183/1945. (1945. július 5.), 50441/1945. (1945. szeptember 22.), 50747/1945. (1945. november 29.), iktatószám nélkül/1945. (1945. december 11.) Ezt a kérelmet a Külügyminisztérium csak másolatban kapta meg, mivel a Magyar Iparügyi Minisztériumhoz nyújtották be. 41205/1946. (1946. július 10.), azonos iktatószámon (1946. július 26.), 42692/1946. (1946. december 12.), 114708/1948. (1947. június 10.), azonos iktatószámon (1947. december 4.), azonos iktatószámon (1948. április 3.) Ekkorra a Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaságot már állami tulajdonba vették. MNL OL XIX-J-1-k, 65. doboz.

³¹ *A somoskői bazaltbánya helyzetének ideiglenes rendezése a csehszlovák kormánnyal*. Szóbeli jegyzék a Szövetséges Ellenőrző Bizottság csehszlovák tagozatának. (1945. július 13.) MNL OL XIX-J-1-k, 50183/1945, 65. doboz.

³² C.j. 2972/1945. (1945. december 29.) Ld. még: *Čedičove lomy v Somoskő*. MNL OL XIX-J-1-k, 40076/1946, 65. doboz.

sítását a bizottság *nem javasolta*, helyette e bányarészlegnek a magyar vállalat keretében való meghagyását ajánlotta, illetve, hogy forduljon a csehszlovák kormányhoz Magyarország külügyminisztériuma, hogy a munkásság foglalkoztatását és az üzem újraindítását biztosítsa.³³

A Külügyminisztériumból felkeresték a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság csehszlovák delegátusánál František Dastich követet, valamint Prágában a magyar állampolgárok érdekvédelmét ellátó meghatalmazottat, Rosty-Forgách Ferencet, hogy a csehszlovák külügyminisztériumban a megfelelő nyilatkozatot *tegyék meg*.³⁴ Rosty-Forgách Ferenc 1947. januárjában jelentette, hogy a csehszlovák külügyminisztériummal a magyar kormány álláspontját közölte, és azt a választ kapta, hogy a csehszlovák kormánynak nincs kifogása az ellen – *prejudicium nélkül* a párizsi konferencián jóváhagyott Magyarországgal kötendő békeszerződés-tervezet 9. cikkelyének rendelkezésére³⁵ –, hogy a csehszlovákiai Radovec-Macskalak-i kőbányákban a továbbiakig a Csehszlovák Köztársaság és Magyarország között az 1924. február 20-án kelt egyezmény *szerint* igazgassák az üzemet.³⁶

1947 júniusában a Részvénytársaság kérésére ismét csehszlovák bizottság szállt ki a helyszínre, mely *egyhangúlag* arra az álláspontra helyezkedett, hogy *érvényben kell tartani* a II. számú jegyzőkönyvet. A Részvénytársaság a Külügyminisztériumot még júniusban megkereste, hogy a csehszlovák külügyminisztérium állásfoglalását szerezze be arra vonatkozóan, hogy Csehszlovákia a békeszerződés ratifikációja *után is* érvényben kívánja-e tartani a II. számú jegyzőkönyvet. Továbbá a Részvénytársaság kérte azt is, hogy a Külügyminisztérium kísérelje meg a jegyzőkönyvet további 25 évre meghosszabbítani. Ugyanis oly jelentékeny összeget képviseltek az üzem felvétele szempontjából feltétlenül szükséges beruházások és a csehszlovák hatóságok üzemtechnikai előírásai, hogy ez a beruházás azzal, hogy a II. számú jegyzőkönyv két év múlva lejár, semmiképp sem lett volna rentábilis.³⁷ A csehszlovák külügyi

³³ *Feljegyzés a Somoskői Bazaltbánya R.T.-nak a trianoni határ által kettészakított bányatelepéről*. Készült a Magyar Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztálya részére 1946. augusztus 5-én. MNL OL XIX-J-1-k, 41339/1946, 65. doboz.

³⁴ *Somoskői Bazaltbánya helyzetének rendezése a csehszlovák kormánnyal*. MNL OL XIX-J-1-k, 42692/1946, 65. doboz.

³⁵ A hivatkozott rendelkezés a békeszerződés végleges szövegében a 10. cikk 1. pontjában található meg: „Minden Szövetséges vagy Társult Hatalom a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónapon belül közölni fogja Magyarországgal, hogy a háború előtt Magyarországgal kötött kétoldali szerződéseik közül melyeket kívánja érvényben tartani vagy felújítani. A jelen Szerződéssel össze nem egyeztethető rendelkezések azonban a fent említett szerződésekben törölendők lesznek.” *1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában*.

³⁶ *A Somoskői Bazaltbánya helyzetének rendezése*. (1947. január 23.) MNL OL XIX-J-1-k, 40199/1947, 65. doboz. Szerelve Rosty-Forgách Ferenc értesítése: 48/1947. (1947. január 9.) A csehszlovák külügyminisztérium hozzájárulása: 248.764/VI-3/46. (1946. december 30.)

³⁷ A Somoskői Bazaltbánya Részvénytársaság 8. beadványa a Magyar Külügyminisztériumhoz. (1947. június 10.) Ld. a 30. számú jegyzetet.

nisztérium nyilatkozatot tett augusztusban, hogy a II. számú genfi jegyzőkönyvet a békeszerződés értelmében *notifikálni* fogja.³⁸

E nyilatkozat a Magyar Külügyminisztériumot *megnyugtatta*, erről az 1947 decemberében kelt belső feljegyzések tanúskodnak. Ezek szerint célszerűnek tartották bevárni, amíg Csehszlovákia a II. számú genfi jegyzőkönyv érvényben tartására vonatkozó nyilatkozatát megteszi, mivel kérdésesnek tűnt, hogy az adott körülmények között egyáltalán indokolt-e a bazaltbányák jogi helyzetének rendezése céljából új tárgyalásokat kezdeményezni, főleg arra való tekintettel, hogy Csehszlovákia a fennálló állapotot hajlandó ratifikálni, és szabadon hozhatja át a nyersanyagot csehszlovák területről a Részvénytársaság is.³⁹

A Magyar Külügyminisztérium 1948 februárjában azonban kénytelen volt azzal szembesülni, hogy a budapesti csehszlovák követségnek a csehszlovák kormány megbízásából, a békeszerződés értelmében tett nyilatkozata szerint, a II. számú genfi jegyzőkönyv *nem szerepel* azon megállapodások között, amelyeket a Csehszlovák Köztársaság érvényben kíván tartani.⁴⁰ A csehszlovák fél álláspontját azzal indokolta, hogy a jegyzőkönyv 16. cikkelyének *nincsen jogi támasztéka*, mivel az már egy régen érvénytelenné vált csehszlovák–magyar kereskedelmi egyezményre hivatkozik, és mert az említett cikkben érintett határátlépési kérdést államközi magállapodás útján újból kell rendezni.⁴¹

A magyar kudarc okát nem vizsgáljuk meg ezen a helyen, hiszen témánk szempontjából még érdekesebb kérdést vet fel, hogy hogyan minősíthető *jogilag* a II. számú genfi jegyzőkönyv 1938 utáni utóélete? Ahhoz, hogy a kialakult helyzetet meg tudjuk érteni, nézetünk szerint a szerződést és a nemzetközi szolgálat jogintézményét egymástól *el kell választani*.

1938. november 2-án a két állam között *felfüggesztődött* a szerződés, annak további alkalmazását a terület Magyarországhoz csatolása tette értelmetlenné.⁴² Ugyan-

³⁸ A csehszlovák külügyminisztérium nyilatkozata (Prága, 1947. augusztus 23.) és a magyar állampolgárok érdekvédelmét ellátó meghatalmazott jelentése (Prága, 1947. szeptember 29.) MNL OL XIX-J-1-k, 114708/1948. 65. doboz.

³⁹ Belső feljegyzések a 44.840/1947. számú ügyiraton. (1947. december 5. és 6.) MNL OL XIX-J-1-k, 114708/1948. (szerelve), 65. doboz.

⁴⁰ *A Somoskőitől északra fekvő bazaltbánya ügyében Prágában 1924. évi február hó 20. napján kelt jegyzőkönyv érvényben tartása.* Az ügyiratban a budapesti csehszlovák követség nyilatkozata (1948. február 27.) MNL OL XIX-J-1-k, 114708/1948, 65. doboz.

⁴¹ Ld. a 17. számú jegyzetet.

⁴² A *felfüggesztődés* természetesen csak történeti távlatból állapítható meg, 1938-ban még nem lehetett tudni, hogy a Felvidék déli része csak hat évig marad ismét magyar államterület. „Valamely részes fél a szerződés teljesítésének lehetetlenülésére, mint a szerződés megszűnésének vagy az abból való kilépésnek az okára akkor hivatkozhat, ha a lehetetlenülés a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése folytán következett be. *Ha a lehetetlenülés időleges*, erre csak mint a szerződés alkalmazása *felfüggesztésének* okára lehet hivatkozni.” 1987. évi 12. törvényerejű rendelet a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről. 61. cikk 1. Ha az időben kétségekívül későbbi bécsi egyezményvel szemben mégis *lehetetlenülésként* értékelnénk az esetet, az ahhoz a képtelenséghez vezetne, hogy Magyarország

ebben az időpontban *megszűnt*⁴³ a nemzetközi szolgálat is, hiszen Magyarország arra a területre, amelyen állampolgárai a jogot gyakorolták, a szuverenitását ki tudta terjeszteni (*cessio/consolidatio*).⁴⁴ Ám a nemzetközi jogi szolgálatok legfőbb jellemzője az, hogy azoknak *rendkívül erős* területhez kötődésük van, ezzel magyarázható, hogy miután megtörtént a fegyverszüneti egyezmény aláírása,⁴⁵ és vissza kellett térnie a trianoni határai mögé Magyarországnak, a *feléledt* nemzetközi szolgálat a szerződés *rendelkezéseit is feltámasztotta*. Csakhogy a II. számú genfi jegyzőkönyv ezzel *nem* lépett ismét hatályba, mivel a békeszerződés értelmében a korábbi magyar–csehszlovák egyezmények érvényben tartásáról egyoldalúan nyilatkozhatott Csehszlovákia, azaz ezúttal *más szerződés* miatt került újra *függő* helyzetbe a II. számú genfi jegyzőkönyv hatálya. A ‘jogfejlődés’ menete sajátos fordulatot vett: a ‘kodifikációból’ *szokásjog* lett, hiszen a jegyzőkönyv függő helyzete ellenére annak rendelkezései a gyakorlatban mégiscsak érvényesültek. Amikor viszont Csehszlovákia nem notifikálta a II. számú genfi jegyzőkönyvet, azzal ténylegesen a szolgalmi jog gyakorlását *tiltotta* meg, ez az a pillanat, amikor a szolgálat és a szerződés sorsa egymástól már nem választható el. Annyit még megjegyezzünk, hogy nem valószínű, hogy a feleknek a szerződésben a nemzetközi szolgálat *jogintézménye* egyáltalán feltűnt,⁴⁶ pedig *ez* a szerződés más volt, mint a többi, hiszen területi hatálya nem egész Csehszlovákiára, hanem annak csak *meghatározott részére* terjedt ki.

4. Az eset tanulságai

A II. számú genfi jegyzőkönyvvel kapcsolatban mindenekelőtt rámutatunk arra, hogy a „szerzett jogok védelmét biztosító területhasználati jogok”⁴⁷ a nemzetközi jogi szolgálatok köréből *nem* zárhatók ki automatikusan. Ezekben az esetekben is vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy az állam területi szuverenitása mennyiben korlátozódik, hiszen „a nemzetközi jogi szolgálatok [...] a *területi szuverenitás* külö-

---

megszűnt szerződés hatályban tartását kérte, Csehszlovákia pedig *megszűnt* szerződés hatályban tartását utasította el a háború utáni években. Tehát a korabeli gyakorlat nézetünket alátámasztja.

⁴³ Kérdés lehet, hogy nemzetközi jogi szolgálat kapcsán megállapítható-e *függő* helyzet. Váli Ferenc *megszűnési* okként tünteti fel, ha a jogosult állam kiterjeszti a szuverenitását a kérdéses területre, ennek nyomán értékeljük mi is *megszűnés*ként a helyzetet. VÁLI i. m. 162.

⁴⁴ A mai szakirodalomban a *cessio* (lat. *cessio*, onis f = lemondás, átengedés) kifejezés az elterjedt, pedig a Váli Ferenc által használt *consolidatio* (lat. *consolidatio*, onis f = elrendeződés, közállapotok helyreállása) a nemzetközi szolgálatok esetében sokkal jobban kifejezi a lényegét. Ld. VÁLI i. m. 162. A nemzetközi szolgálat léte ugyanis *természetellenes* abban az értelemben, hogy a szolgalmi jog szükségtelen lenne, amennyiben a jogosult lenne az idegen államterület. Amikor a jogosult ezt a területet megszerzi, a szolgálat megszűnik, azaz a helyzet „elrendeződik”, „konszolidálódik”.

⁴⁵ Szövegét ld. Dalibor M. KRNO: *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Budapest, kiadó megjelölése nélkül, 1990. Eredeti kiadása: Dalibor M. KRNO: *Jednali Jsme O MÍR S MAĎARSKEM*. Praha, Orbis, 1947.

⁴⁶ A kor diplomatáin természetesen nem is kívánjuk számon kérni ezt, habár Váli Ferenc nemzetközi jogi szolgálatokról írt értekezésének magyarnyelvű változata már 1933-ban megjelent, így több mint tíz év alatt a ‘jogtudatba’ bekerülhetett.

⁴⁷ NÁGY i. m. 159.

nös és lokalizált korlátozásai”.⁴⁸ A területi szuverenitás korlátozása a jegyzőkönyvben világosan megjelenik: a „földek nem fognak sem az agrár reform, sem a kisa-játítási törvény alá esni”, ezektől a cselekményektől tehát Csehszlovákia a saját államterületén *tartózkodik*. Ismét felhívjuk a figyelmet arra, hogy a szuverenitás korlátozásának itt sajátosan földjogi jellege van.⁴⁹ A korlátozás *különös*, hiszen csak két szomszédos ország szerződött, és *lokalizált* is, mert egy földrajzilag jól körülhatárolható területre terjedt ki. Az pedig, hogy az idegen területen gyakorolt jog élvezője nem maga a szerződő állam, hanem annak állampolgára, a jog nemzetközi jogi jellegét *nem* befolyásolja.⁵⁰

A II. számú genfi jegyzőkönyv háború utáni története egyrészt azt mutatja meg, hogy mennyire *erős* a nemzetközi jogi szolgálat *területhez kötöttsége*. Nemcsak a háború utáni feléledésére utalunk itt, hanem arra is, hogy a korábbi megállapodást átmenetileg *fel tudta támasztani*, illetve képes volt annak hatályától *független* életbe kezdeni. Másrészt a II. számú genfi jegyzőkönyv a nemzetközi szerződés *felfüggesztődésének* is rendkívül érdekes esete, hiszen az már a magyar területgyarapodást követően alkalmazhatatlanná vált más, a maradék szlovák állammal továbbra is fennálló szerződésekkel szemben.⁵¹ A felfüggesztődésre nem hoz jogesetet még Nagy Károly kézikönyve sem.⁵²

Fenntartjuk a korábbi tanulmányunkban⁵³ kifejtett nézetet, mely szerint 1945 után a magyar külügy *gyenge* teljesítményt nyújtott az ügyben. A *hibát* nem abban látjuk, hogy a Külügyminisztérium a terület visszacsatolásának felvetését 1949-ben már politikailag nemkívánatosnak minősítette – habár Kiss Roland, az Állami Határügyi Bizottság elnöke még ekkor is tárgyalt volna az ügyben –, hanem abban, hogy a magyar külügy erejéből még arra sem futotta, hogy hatályban tartassa a II. számú genfi jegyzőkönyvet, vagy azt új államközi egyezményvel helyettesítse. A csehszlovák külügyminisztérium 1947 augusztusában jelentette be, hogy notifikálni fogja a II. számú genfi jegyzőkönyvet, arra vonatkozóan azonban nem került elő irat, hogy a budapesti csehszlovák követség 1948 februári nyilatkozatáig a Külügyminisztérium az ügy állásáról *érdeklődött volna*.⁵⁴ Pedig a háború után az ország a termelőmunkát teljesen lerombolt utakkal és hidakkal kezdte meg, így hatalmas mennyiség-

⁴⁸ VÁLI i. m. 24.

⁴⁹ Ez 1945 után különösen érdekes, amikor a térség szovjetizálása során a földbirtokviszonyokban alapvető változások következtek be.

⁵⁰ Váli Ferenc az „Egyesült Államok halászati jogai Newfoundland partjainál” eset egyik bírósági kijelentésének értelmezéséből jut erre a következtetésre. VÁLI i. m. 94.

⁵¹ A Pozsonyban, 1939. március 14-én megszavazott *önálló* Szlovák Köztársaság kormányfőjévé Jozef Tiso-t választották.

⁵² NAGY i. m. 392–393.

⁵³ Ld. a 29. jegyzetet.

⁵⁴ Így kérdés marad, hogy mikor változhatott meg Csehszlovákia álláspontja, és hogy a magyar fél a változásra egyáltalán megfelelő időben reagálhatott volna-e. 1948. február 20-án ugyanis a csehszlovák kormány nem-kommunista miniszterei lemondtak, majd öt nap zavargásokat követően, február 25-én a kommunisták átvették a hatalmat („diadalmas február”). Két nappal később, február 27-én kelt a budapesti csehszlovák követség nyilatkozata.

gű kőanyagra volt szüksége. A vasúthálózatnak nemcsak a mozdony- és kocsiparkja, hanem a pályatest is sokat szenvedett, aminek a rendbehozatala szintén óriási kőtömeget igényelt. A városok, főleg Budapest kövezett utcái a bombázás és az ostrom alatt tönkrementek, ezeket helyreállítani jó minőségű bazaltkockák nélkül ugyancsak nem lehetett. Nem véletlen, hogy 1945-ben a II. számú genfi jegyzőkönyv hatályban tartása még nagyon fontos törekvésként jelent meg, a Külügyminisztérium illetékes területi osztálya is ezt tartotta a *minimumnak*, amit a Békeelőkészítő Osztálynak el kellett volna érnie.

5. Térképmelléklet

